
ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXI, 1

SECTIO K

2014

Историчной факультет
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

НАТАЛІЯ ТЕРЕС

*Мовна політика в Україні в умовах
парламентських виборів 2012 року*

РЕЗЮМЕ

Стаття присвячена особливостям здійснення мовної політики в Україні, її змісту, обумовленого ступенем поширення і живання української та російської мов, мов національних меншостей. Розкриваються причини і перебіг політичної боротьби навколо мовного питання в умовах ухвалення Закону України «Про засади державної мовної політики в Україні» напередодні парламентських виборів 2012 року, особливостям мовного питання в перевиборних програмах лідерів парламентських перегонів.

Ключові слова: мовна політика, державна мова, статус російської мови, біетнічність, парламентські вибори 2012 року

Характерною особливістю партійно-політичної боротьби в Україні впродовж років незалежності є акцентування на проблемах, пов'язаних із співвідношенням української та російської мов та двомовністю значної частини населення. Мовна ситуація в Україні характеризується особливою складністю, особливо через те, що в жодній європейській країні мова національної меншості (російська) не має такого значного поширення і домінування як в окремих регіонах, у побутовій та діловій культурі. Мовне питання для України – це фактор довготривалої дії, тому в інтересах і громадян і політичних сил надати цій проблемі юридичну

визначеність, забезпечити стабільність мовних засад розвитку держави та покінчити з кон'юнктурним використанням цієї гострої проблеми.

МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК ФАКТОР МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Із погіршенням соціально-економічної ситуації, зниженням рівня життя населення зростає увага політичних лідерів та партій саме до проблем мовної політики як важливого фактору мобілізації електорату. Головним спрямуванням мовної політики до моменту ухвалення Закону України «Про державні засади мовної політики» було розширення сфери вживання української мови як державної і надання простору для розвитку мов національних меншостей з урахуванням соціально-економічної ситуації і реальних фінансових можливостей. Напередодні парламентських виборів 2012 р. мовне питання стало ключовим у політичному просторі України, «останнім аргументом» в боротьбі за перемогу політичних сил, орієнтованих на російський простір. Останні події з ухваленням 3 липня 2012 р. Верховною Радою цього законопроекту зламали крихкий політичний баланс у мовному питанні, якого дотримувалися політики і політичні сили протягом всіх років незалежності.

Мовна політика – це сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі. В державах з багатоетнічним складом населення мовна політика є складовою національної політики, має ідеологічне спрямування. Мова є самодостатнім явищем, проте її розвиток залежить від ідеологічного фактору, особливо якщо останній має спрямовану довготривалу дію. Мовне питання в Україні складається з декількох базових аспектів: мова як символ національного державотворення; мова повсякденного вжитку і комунікації; мова управління та діловодства, освіти; мова бізнес-середовища та інформаційного простору. Для кожного даного аспекту є характерним різний ступінь використання української та російської мов, мов інших національних меншостей. Ідеологія формує базові принципи мовної політики держави, реалізація яких має безпосереднє відношення до кожного представника мовного колективу і формування мовної свідомості суспільства в цілому. Тому активними учасниками формування мовної політики, окрім державних інституцій, є політичні партії та громадські організації, творчі спілки, представники інтелігенції, які ретранслюють різноманітні суспільної думки щодо напрямку та змісту мовної політики.

Питання здійснення мовної політики в Україні розкривається в працях філологів, істориків та науковців з державного управління та освіти В. Демченка [2001], І. Лопушинського [2006], І. Плотницької [2006], О. Куця та В. Заболоцького [2007], Г. Євсєєвої [2010]. У 2010 р. було вдруге видано аналітичне

дослідження, підготовлене на основі результатів проекту *Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи* [2010], виконання якого фінансувала програма INTAS з серпня 2006 до липня 2008 року. У проекті брали участь учені з Австрії, Англії й України, були опрацьовані результати всеукраїнського опитування і фокус-групових дискусій, проведених у Києві, Донецьку, Луцьку, Львові та Одесі. Книга має важливе прикладне значення для формування практичних заходів щодо нормалізації та оптимізації мовної проблеми в Україні. Правові аспекти мовної політики та проблеми російської мови в Україні висвітлені в статтях зарубіжних дослідників, зокрема Б. Боуврінга [Bowring 2008; 2012]. Високий рівень наукового осмислення проблеми даними авторами дає підстави для висновку про існування потужної інтелектуальної бази для науково-обґрунтованої модернізації мовної політики з урахуванням постсоціалістичних реалій України.

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Мовне питання та мовна політика в Україні має суттєві особливості, обумовлені історичними, територіально-демографічними факторами, ментальною специфікою населення регіонів. Мову, як інструмент впливу держави на суспільство, системно використовувала як влада самодержавної Росії, так і радянська. Для України наслідком такої політики став дисбаланс у національній самоідентифікації та двомовність значної частини українців, загострення політичного протистояння навколо цієї проблеми напередодні виборів різних рівнів. Активне застосування мовної політики у міждержавних відносинах під гаслами захисту або підвищення статусу певних мов переводить мовне питання в ранг проблем національної безпеки з необхідністю відповідного інституціонального забезпечення її реалізації.

Формування мовної політики в умовах незалежності базувалося на співвідношенні українців як корінного етносу та представників інших етносів, що проживають на території України. За даними перепису 2001 р. українці становили більшість населення – 37,5 млн (77,8%), росіяни – 8,3 млн (17,3%), інші меншості – 4,5%. Українці чисельно домінують фактично у всіх регіонах України (див. Рис. 1).

Рис. 1. Українці - найбільша за чисельністю національність за переписом 2001 року.

Джерело: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:UaFirstNationality2001.PNG> (access 12.06.2012)

Проте чисельне домінування не співпадає з поширенням і вживанням української мови, співвідношенням тільки з однією етнічною групою. Соціологічні дослідження, що тривали впродовж 1990-х років, засвідчили існування відмінностей у самоідентифікації українців: від західних регіонів до східних змінювалася частка українців, які є такими за походженням і за самоідентифікацією: від 87,3% опитаних в західних регіонах до 25,4% у східних. Подвійна україно-російська самоідентифікація (і українець, і росіянин) досить значною мірою представлена в Донецькій (54,6%), Луганській (48,9%), Одеській (41,1%), Харківській областях (46,7% опитаних).¹ Щодо мовного критерію, то за даними 1997 р. нараховувалося приблизно 21 млн. україномовних українців і 17 млн. російськомовних українців. Ці явища ще більше ускладнювали здійснення політики національно-державного будівництва, стрижень якої полягав у формуванні національної свідомості, поширенні сфери вживання української мови, забезпеченні її державного статусу, створення умов для функціонування та розвитку

¹ *Политические настроения накануне выборов. Украина, декабрь 1997.* 1998, М. Погребинский (ред.). Киевский центр политических исследований и конфликтологии, Киев, с. 18, 21.

в таких сферах як діловодство, освіта, наука, дипломатія. Нагальною потребою стало вдосконалення граматичних, синтаксичних та лексичних норм, подолання статусу української як мови селянства та засобу додаткової комунікації. Мовна політика, за висловом зарубіжних дослідників, стала стрижнем процесу «націоналізації України».² За умов тривалої історичної бездержавності українського народу мовне питання стало питанням політичним, соціальним та культурним.

Як правило, статус державної мови надається мові більшості населення в державі, при цьому забороняється дискримінація за мовною ознакою. Низка важливих законодавчих актів, ухвалених впродовж 1990-х років, забезпечили статус державної українській мові, який передбачає обов'язкове її вживання в органах державного управління, діловодства, в установах та організаціях, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики. Державний статус української мови закріплено Конституцією України (частина I, ст. 10) : «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом». Конституційний захист української мови є захистом прав українського народу та гарантією українського змісту національно-державного розвитку.

Поряд із забезпеченням статусу державної мови Україна ратифікувала важливі закони з гарантування мовних прав національних меншостей, створила систему україномовної освіти та освіти мовами національних меншостей. Кількість учнів, які навчаються українською, зросла з 67,4% у 1999 р. до 82,1% у 2010 році. Поширення української мови було найбільш результативним у бюджетних сферах. Поряд з цим в Україні створена розгалужена системи навчання мовами національних меншостей. (Табл. 1.)

Таблиця 1. Структура навчання національними мовами у системі освіти України (2011)

Мови навчання або вивчення	Чисельність національної групи	Кількість закладів з навчанням цією мовою	Кількість учнів, які навчаються національною мовою	Кількість учнів, які вивчають мову як предмет	Кількість учнів, які вивчають мову як факультатив
Українська	37 500 000	16 594	3 407 128	730 807	-
Російська		1 149	685 806	1 242 484	131 471
Румунська	151 000	82	18 866	578	289

² Wolchuk, K. 2000. *History, Europe and the "National Idea": the "Official" Narrative of National Identity in Ukraine*, "Nationalities Papers", vol. 28, n. 4, с. 675-676.

Мови навчання або вивчення	Чисельність національної групи	Кількість закладів з навчанням цією мовою	Кількість учнів, які навчаються національною мовою	Кількість учнів, які вивчають мову як предмет	Кількість учнів, які вивчають мову як факультатив
Угорська	156 600	66	15 126	1 091	390
Кримськотатарська	248 600	6	3 877	2 038	275
Молдовська	258 600	6	3 877	2 038	275
Польська	144 100	5	1 357	8 338	3 516
Кількість шкіл з кількома мовами навчання	-	1496	-	-	-

Джерело: *Міністерство освіти, молоді і спорту України, 2010-2011*. <http://www.mon.gov.ua> (access 12.05.2012)

У системі вищої освіти III-IV рівня акредитації 1 909 654 осіб навчаються українською і близько 271 440 – мовами національних меншостей. У вищій школі вивчаються такі мови як болгарська, кримськотатарська, молдавська, новогрецька, польська, російська, румунська, словацька, турецька та угорська. Загалом близько 1 184 440 осіб використовують мову національних меншостей на всіх рівнях освіти в Україні.

Українська була обов'язковим екзаменом при вступі до вищих навчальних закладів, загальнодержавне тестування перших років також проводилося тільки українською. Важливим результатом є україномовне функціонування системи державного управління; українська як мова діловодства та дипломатії.

Сучасна «українізація» України мала як позитивні, так і негативні результати, здійснення цього політичного та ідеологічного курсу характеризувалося недостатньою послідовністю та системністю. В результаті на теперішній час російськомовним залишається бізнес-середовище, телевізійний і медіа простір, реклама та кінопрокат.

Те, що мовне питання безпосередньо пов'язане з бізнес-інтересами, свідчать дискусії навколо проблеми дублювання українською фільмів іноземного виробництва у 2006-2010 роках. В результаті 69% фільмів, які демонструються в Україні, мали український дубляж. З українськими субтитрами почали демонструватися російськомовні фільми по телебаченню. Це було важливо за умов, коли українське телевізійне мовлення охоплювало 22% телеефіру, російськомовне - 47% , 31% - двомовні програми.

На початку XXI століття в Україні активізувалася дискусія стосовно національного характеру України, особливо в контексті проблеми бієтнічності і аналізу провідної ролі двох національних спільнот - українців і росіян – у сучасному

житті держави. Ця ідеї набула поширення серед науковців східних областей України, зокрема у працях І. Кононова [2000]. Аргументується це чисельністю російської меншини - найбільшою діаспорою не тільки в Європі, але й у світі. Прихильники біетнічності України справедливо наголошують на такому факторі, як залучення росіян до роботи на підприємствах важкої промисловості, машинобудування та вугільної промисловості, на рівні урбанізації російської спільноти.³ У Донецькій області, наприклад, він вищий за середній по країні і становить 95%.⁴ Автори висувують ідею українсько-російської етнічної коаліції і навіть «слов'янської коаліції» - за участю білорусів. Ці погляди можна вважати спробою подолати частково опозиційних настроїв етнічних росіян до українського державотворення. При цьому важливо, що автори цієї концепції визнають, що за роки незалежності відбулися важливі процеси поширення української національної ідентичності серед молоді, переорієнтація на українські цінності і відновлення української ідентичності серед зрусифікованих українців Сходу.

Для росіян – як найбільшої етнічної групи в Україні, мовне питання, за даними соціопитувань, займає «золоту середину». Серед невідкладних питань цю проблему відзначили в цілому по Україні 14,3% громадян. На Сході України – у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Харківській областях ці проблеми невідкладними вважає тільки кожний восьмий опитаний, або 13,1%. За даними соціологічних опитувань, проведених американськими, українськими та російськими фахівцями у трьох містах України (Львові, Києві, Сімферополі), 54% опитаних росіян у Львові і 65% у Києві згодні з тим, щоб їхні діти навчалися в українських школах, і майже всі росіяни у Львові й Києві (відповідно 96 і 91%) визнають, що їхні діти повинні вільно володіти українською мовою. Неможливість навчатися рідною мовою є актуальним для 16,6% росіян, відсутність можливостей для розвитку національної культури – 6,9%.⁵ Теж саме підтвердили соціологічні дані наступних років, що дало підстави аналітикам, зокрема заступнику директора GfK Ukraine Г. Вишинському стверджувати, що «політичні сили лише спекулюють на мовному та національному питаннях, тоді як справжні вимоги громадян до влади — приборкати зростання цін і забезпечити робочі місця».⁶

³ Кононов, И. 2000. *Украинско-русская доминирующая коалиция как фактор развития этнической структуры населения Украины* [in:] Диалог украинской и русской культур в Украине Материалы IV Международной научно-практической конференции (9–10 декабря 1999 г., г. Киев), Киев, с. 191–195.

⁴ Шайхатдінов, А.З. 2009. Етнічна структура Донецької області та особливості самоідентифікації основних етнічних груп регіону, http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/Spec/Gileyaspes/P7_doc.pdf (access 02.06.2012).

⁵ Музика Л., Тищенко Ю. 2009. *Як живеться росіянам в Україні?* // <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/04/23/3899542/> (access 15.05.2012).

⁶ *Українці обеспокоены ростом цен, а не языковым вопросом – опрос Gkf Ukraine.* 2010, <http://interfax.com.ua/news/general/36245.html#.UOg3p-S6c8o> (access 12.03.2012).

Питання про статус російської та інших мов національних меншостей залишається вагомим аргументом у партійно-політичній передвиборчій боротьбі. Прихильники ідеї російської як другої державної аргументують це даними перепису 2001 р. про те, що 14 млн 273 тис. громадян України назвали цю мову рідною; звертають увагу на суттєву різницю між декларуванням етнічної належності та використанням більш ніж 50% населення України російської мови у повсякденному спілкуванні. В результаті тільки впродовж 2005-2006 рр. на засіданнях Верховної Ради України було розглянуто 13 законопроектів з мовної політики, метою яких було змінити статус російської мови в Україні.

Тема змін у мовній політиці була важливим компонентом передвиборчої програми В.Януковича «Україна - для людей!», в якій задеклароване обіцяння надати російській мові статус другої державної. Зразком у вирішенні мовного питання для партійно-політичної еліти Партії регіонів виступають такі країни як Бельгія, Канада, Швеція.

У 2006 р. в Україні набула чинності «Європейська хартія мов або мов національних меншин», основні положення якої стали аргументом для зміни мовної політики в Україні. Від 2010 р. низкою законодавчих норм було значно розширені права вживання як російської, так і інших мов національних меншин. У законі України «Про судоустрій і статус суддів» (27.07.2010) надані державні гарантії застосування регіональних мов або мов національних меншин при здійсненні судочинства.⁷ Змінами до Закону «Про телебачення і радіомовлення» у загальному обсязі мовлення зменшено квоту на український аудіовізуальний продукт з 50% до 25%, скасовано квоту не менше 50% загального щотижневого обсягу мовлення для українських музичних творів на радіо.⁸

З ухваленням Верховною Радою напередодні парламентських виборів закону «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. можна говорити про початок принципово нової мовної політики держави. При збереженні статусу державної за українською мовою, відтепер актуалізовано питання про права 18 регіональних мов: російської, білоруської, болгарської, вірменської, гагаузької, ідиш, кримськотатарської, молдавської, німецької, новогрецької, польської, ромської, румунської, словацької, угорської, русинської, караїмської та кримчацької. Кожна з них набуває особливого статусу на територіях, якщо кількість її носіїв становить 10% і більше від загальної кількості жителів. В окремих випадках, якщо кількість носіїв менша, ніж 10%, за рішенням місцевої влади такій може бути наданий статус регіональної. Закон зобов'язує громадян, які проживають на території, де функціонує регіональна мова або мова меншин, розвивати та використовувати таку мову: «У межах території, на якій поширена регіональна

⁷ *Про судоустрій та статус суддів*. Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-V, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (access 10. 02. 2012).

⁸ *Про телебачення і радіомовлення*. Закон України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (access 12. 05. 2012).

мова або мова меншини, ... здійснення заходів щодо розвитку, використання і захисту регіональної мови або мови меншини, передбачених цим Законом, є обов'язковим для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств, їх посадових і службових осіб, а також громадян — суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб».⁹

ЗМІНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО МОВИ: РЕАКЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СЕКТОРУ

Реакція громадськості та державно-політичних інституцій на ухвалення даного закону свідчила про серйозну кризу процесу національно-державного будівництва та слабкість національно-патріотичних сил. Напередодні ухвалення цього закону по Україні пройшла акція «Ми хочемо розмовляти російською мовою». За інформацією регіонального відділення Партії регіонів у Харківській області на підтримку Закону «Про засади державної мовної політики» впродовж акції з 11 червня по 3 липня 2012 р. було зібрано близько 110 000 підписів. Це стало підставою для затвердження звернення до Президента України та Верховної Ради України щодо схвалення Закону України «Про основи державної мовної політики» на позачерговій сесії Харківської міської ради. Депутати виступали за вільний розвиток російської мови у Харкові. «За» прийняття проголосували 73 депутати, двоє – «проти». 25 липня звернення стосовно ситуації, яка склалася навколо прийняття Закону «Про основи державної мовної політики», ухвалила Харківська обласна рада. 107 депутатів проголосували «за» звернення, 8 – «проти».

Для Комуністичної партії України мова виступає очевидним засобом нарощення електоральної підтримки. Позиція комуністів в цьому питанні така ж є радикальна, як Партії регіонів – надати російській мові статус другої державної. Харківський обласний комітет КПУ провів акцію «Дві мови – одна країна». На цьому заході перший секретар Харківського обкому КПУ, народний депутат А. Александровська заявила, «що комуністи єдині, хто послідовно та принципово ведуть боротьбу за російську мову».¹⁰

Протестуючи проти ухвалення даного закону у Києві, Львові, Полтаві, Харкові були організовані «Мовні Майдани», п'ятеро депутатів Верховної Ради розпочали голодування під Українським домом, до якого приєдналися сотні учасників протесту, в тому числі лідери партій «УДАР» В.Кличко, «Фронт

⁹ *Про засади державної мовної політики*. Закон України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (access 12.09.2012).

¹⁰ Українець, О. 2012. *Захист мови як метод електоральної «пристрільки» Харківщини для партій*, <http://opora.ua.org/articles/1933-zahyst-movy-jak-metod-elektoralnoji-lprystrilkyr-harkivshchyny-dlja-partij> (access 25.10.2012).

змін» А.Яценюк, О.Тягнибок («Свобода»). Партія «УДАР» організувала акції протесту у 16 містах України.

Україною прокотилася хвиля акцій на підтримку чи засудження мовного закону. 3 липня 2012 р. із засудженням нового закону виступили районні ради Чернівецької області: Застанівська, Садгірська, Вижницька, Кицманська. 4 липня 2012 р. відбулися позачергові сесії Львівської, Івано-Франківської облрад, на яких народні обранці виступили на захист української мови, івано-франківці оголосили про початок акції «Національна мобілізація». У зверненні Вінницької обласної ради до Президента України В.Януковича з приводу прийняття Верховною радою України законопроекту «Про засади державної мовної політики» було наголошено: *«Вважаємо, що небезпека зникнення для російської мови не існує, оскільки вона функціонує, як державна в Російській Федерації. ... Вболіваючи за рідну мову, висловлюючи патріотичні почуття вінничан, звертаємося до Вас, пане Президенте, як Гаранта Конституції, доручити відповідним інституціям провести правову експертизу законопроекту. Крім того, приєднуємося до пропозиції інших обласних рад про доцільність проведення всенародного обговорення даного законопроекту. Маємо раз і назавжди припинити дискусії з даного питання і дати всім зрозуміти: у нас єдина українська нація, єдина Українська Держава, єдина українська державна мова»*. Було поставлено узгоджене звернення до Президента з приводу скандального мовного закону. З присутніх 85 депутатів за звернення проголосували 74, проти – 3, утримались – 5, не голосували троє.

Житомирська обласна рада відмовилася розглядати питання про ставлення до мовного закону. За словами депутатів, мовне питання не є проблемою для регіону. Як зазначив, виступаючи на сесії, депутат облради від Партії регіонів, начальник управління освіти та науки Житомирської облдержадміністрації О. Пастовенський, «на Житомирщині російською мовою навчається лише 1% учнів і мовне питання не є проблемою для регіону».¹¹ Аналогічні звернення ухвалили Тернопільська, Рівненська, Черкаська, Хмельницька обласні ради, міські ради Луцька, Мукачєва, Рівного, Сум, Хмельницька та інших міст.

69 громадських інституцій виступили із зверненням до Голови Верховної Ради В.Литвина не підписувати мовний закон. Не підтримали цей законопроект профільні установи НАН України: Інститут мовознавства, Інститут української мови, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, Інститут літератури імені Тараса Шевченка, Інститут держави й права, Український мовно-інформаційний фонд, Академія наук вищої школи України, Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка. Законопроект був розкритикований Конгресом національних громад України, до якого входять болгарська, естонська, єврейська, литовська,

¹¹ У Житомирі відмовлялися розглядати питання про ставлення до мовного закону. 2012, <http://www.unian.ua/news/520645-u-jitomiri-vidmovilisya-rozglyadati-pitannya-pro-stavlennya-do-movnogo-zakonu.html> (access 16.09.2013).

німецька, польська, румунська, ромська, угорська, кримськотатарська, татарська та вірменська громади. Також піддали критиці «мовний» законопроект «Союз гагаузів України», Асоціація єврейських організацій та общин України та Всеукраїнська громадська організація російської культури «Русь». Понад 30 громадських і політичних організацій Криму засудили ухвалення Закону «Про засади мовної політики», який дестабілізує ситуацію в Україні. Лідер Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемілев заявив, що закон є неприйнятним для кримських татар.

На ситуацію з мовним законом відреагували громадські організації української діаспори: Об'єднання українців Польщі (ОУП), представники українських організацій Росії. Вже 5 липня 2012 р. представники 30 організацій українців Європи звернулися зі спільною заявою, у якій засудили та висловили протест проти прийняття «мовного закону», назвавши його антидержавним кроком і черговим проявом антиукраїнської політики. Засудження висловила Українська всевітня координаційна рада (УВКР). 9 липня заяву щодо даного закону зробила Асоціація українських правників Америки, у якій зазначається, що цей закон грубо суперечить Конституції України.

Підтримку закону «Про державні засади мовної політики» висловили східні та південні області. В результаті російська мова отримала статус регіональної у 13 із 27 адміністративно-територіальних одиниць першого рівня, зокрема в обласних центрах та областях: Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Одеська, Миколаївська, Харківська, Херсонська та у Севастополі. Молдовську було визнано регіональною рішенням селищної ради с.Тарасівець Новоселицького району Чернівецької області, румунську – у с. Біла Церква Закарпатської області, угорську – у м. Берегово Закарпатської області. Подальший перебіг подій міг призвести до законодавчого хаосу і формування власного мовного бачення в районах і селах України. Частково цей процес був пригальмований створенням комісії з вдосконалення мовного законодавства під керівництвом віце-прем'єр міністра Р. Богатирьової.

Таким чином, мовне питання стало центром партійно-політичної боротьби напередодні парламентських виборів, хоча в передвиборчих програмах партій воно займало достатньо скромне місце. Партія регіонів розглядала цей закон як виконання Президентом В.Януковичем своєї передвиборчої обіцянки щодо підвищення статусу російської мови. У її передвиборчій програмі була проголошена боротьба «за законодавче забезпечення права громадян на рідну мову; надання російській мові статусу другої державної».¹²

У передвиборчій програмі ВО «Батьківщина» зафіксовано зобов'язання наповнити реальним змістом статус української мови як єдиної державної, сприяти її повноцінному застосуванню в усіх сферах суспільного життя, зо-

¹² Передвиборна програма Партії регіонів. 2012, <http://www.parliament2012.com.ua/programma-partii-regionov/> (access 10. 09.2012).

крема на телебаченні, радіо, у книговидавництві, кінематографі та шоу-бізнесі; створити умови для вільного розвитку усіх мов, гарантувати права національних меншин згідно з європейськими стандартами.¹³ У передвиборній програмі партії «УДАР» в кінці зазначається необхідність «підтримати український культурний продукт. Стимулювати інвестиції у сферу культури: національне книговидавництво, кінематограф і кінопрокат, написання музичних і літературних творів».¹⁴ Комуністична партія України обмежилася у мовній програмі пунктом про референдум з надання статусу російській мові другої державної.

Найбільш ґрунтовною є мовна проблематика в передвиборній програмі партії «Свобода», в якій передбачається ухвалення закону «Про захист української мови», запровадження обов'язкового іспиту з української мови для всіх держслужбовців, вимога обов'язкового використання ними української мови під час виконання ними службових обов'язків. З метою захисту української мови пропонувалося запровадити низку протекційних заходів: скасувати оподаткування на україномовне книговидавництво, аудіо- та відеопродукцію, програмне забезпечення; збільшити ввізне мито на іноземну поліграфічну, аудіо- та відеопродукцію; запровадити податок на ретрансляцію іноземних радіо- та телепрограм, тиражування та прокат музичної і кінопродукції; спрямувати кожен шосту гривню з прибутку від прокату іноземної кінопродукції на розвиток вітчизняної кіноіндустрії. В програмі є пропозиція про законодавче унеможливлення подвійного громадянства та ін.¹⁵

Суспільно-політична ситуація навколо мовного питання засвідчила подальше загострення проблем державного будівництва в Україні, особливо щодо національного його змісту. На сучасному етапі поглибилося протиріччя між потребами творення держави як держави корінного етносу і розширення прав національних меншостей. На порядку денному перед державно-політичною елітою України стоїть нагальне питання забезпечення повноцінних умов розвитку національних меншин без порушення прав українського народу на повноцінний розвиток на своїй етнічній території. Адже сьогодні в умовах глобалізації та розширення інформаційного простору в європейських країнах вибудовуються захисні механізми державним мовам. У Франції діє «Закон Тубона», ухвалений для забезпечення статусу французької мови як основної офіційної в документах уряду, у вивісках і маркуваннях товарів, комерційних контрактах, ділових комунікаціях і деяких інших контекстах, а також передбачено штрафи за зловживання іноземними мовами. У 1999 р. польський сейм ухвалив «Закон про захист польської мови», яким створені інструменти захисту поль-

¹³ Передвиборна програма ВО «Батьківщина». 2012, <http://www.parliament2012.com.ua/programa-vo-batkivshhina/> (access 10. 09.2012).

¹⁴ Передвиборна програма політичної партії «УДАР», 2012, <http://www.parliament2012.com.ua/programa-partiyi-udar/> (access 10. 09.2012).

¹⁵ Передвиборча програма Всеукраїнського об'єднання «Свобода». 2012, <http://www.svoboda.org.ua/dokumenty/inshi/031823/> (access 10. 09.2012).

ської мови як державної. Активну боротьбу за збереження німецької проводить товариство «Німецька мова» у Німеччині. Це свідчить про відсутність простої відповіді щодо питання про співвідношення державної мови, мови національних меншостей та іноземних мов. Тому Україна має самостійно розробляти мовну політику з урахуванням всіх складних тенденцій, які існують в європейській мовній політиці і практиці.

Процеси глобалізації змушують переходити на якісно новий рівень у мовній політиці, адже інтеграційні європейські і світові процеси вимагають від людей володіння як мінімум трьома мовами: рідною, державною та мовою персональної адаптації (залежно від мовного середовища, у якому може перебувати особа – наприклад, англійською). Проте для громадян України важливе розуміння того, що на даному етапі державотворення українська мова має мати пріоритетну підтримку в силу історичних обставин і умов її функціонування у минулому, як національно-державного символу.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Демченко, В. 2001. *Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України*, Ай-лант, Херсон, 210 с.
- Євсєєва, Г.П. 2010. *Державна мовна політика та українська національна ідея*, ДРІДУ НАДУ, Донецьк, 337 с.
- Злотницька, І. 2006. *Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект*, Київ, 232 с.
- Лопушинський, І. 2006. *Формування та реалізація мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми, перспективи*, Олді-плюс, Київ, Херсон, 245 с.
- Кононов, И. 2000. *Украинско-русская доминирующая коалиция как фактор развития этнической структуры населения Украины* [in:] Диалог украинской и русской культур в Украине Материалы IV Международной научно-практической конференции (9–10 декабря 1999 г., г. Киев), Киев, с. 191–195.
- Куць, О.М., Заблоцький, В.В. 2007 *Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження*, ХНУ імені В.Н. Каразіна, Харків, 300 с.
- Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації* 2010. Ю. Бестерс-Дільгер (ред.), 2-е вид., ВД Києво-Могилянська академія, Київ, 363 с.
- Музика Л., Тищенко Ю. 2009. *Як живеться росіянам в Україні?* // <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/04/23/3899542/> (access 15. 05. 2012)
- Передвиборна програма ВО «Батьківщина»*. 2012, <http://www.parliament2012.com.ua/programma-vo-batkiivshhina/> (access 10. 09.2012)
- Передвиборча програма Всеукраїнського об'єднання "Свобода"*. 2012 <http://www.svoboda.org.ua/dokumenty/inshi/031823/> (access 10. 09.2012)
- Передвиборна програма Партії регіонів*. 2012, <http://www.parliament2012.com.ua/programma-partii-regionov/> (access 10. 09.2012)
- Передвиборна програма політичної партії «УДАР»*. 2012 <http://www.parliament2012.com.ua/programma-partiyi-udar/> (access 10. 09.2012)
- Политические настроения накануне выборов. Украина, декабрь 1997*. 1998, М. Погребинский (ред.), Киевский центр политических исследований и конфликтологии, Киев, 238 с.

- Про засади державної мовної політики.* Закон України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (access 12. 09. 2012)
- Про судоустрій та статус суддів.* Закон України від 7 липня 2010 р. № 2453-V, <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> (access 10. 02. 2012)
- Про телебачення і радіомовлення.* Закон України, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12> (access 12. 05. 2012)
- У Житомирі відмовлялися розглядати питання про ставлення до мовного закону.* 2012, <http://www.unian.ua/news/520645-u-jitomiri-vidmovilisya-rozglyadati-pitannya-pro-stavlennya-do-movnogo-zakonu.html> (access 16.09.2013)
- Українець, О. 2012. *Захист мови як метод електоральної «пристрільки» Харківщини для партій*, <http://oroga.ua/articles/1933-zahyst-movy-jak-metod-elektoralnoji-lprystrilky-harkivshchyny-dlja-partij> (access 25. 10. 2012)
- Українці обеспокоєні ростом цен, а не языковим вопросом – опрос Gkf Ukraine.* 2010, <http://interfax.com.ua/news/general/36245.html#UOg3p-S6c8o> (access 12. 03. 2012)
- Шайхатдінов, А.З. 2009. *Етнічна структура Донецької області та особливості самоідентифікації основних етнічних груп регіону*, http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/Spec/Gileyaspes/P7_doc.pdf (access 2. 06.2012).
- Bowring, B. 2008. *Language Policy in Ukraine; International Standards and Obligations, and Ukrainian Law and Legislation*, http://paperes.ssrn.com/sol3/papres.cfm?abstract_id=1800254 (access 22. 06. 2012);
- Bowring, B. 2012 / *The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building?* // http://paperes.ssrn.com/sol3/papres.cfm?abstract_id=198193 (access 20. 06. 2012).
- Wolchuk, K. 2000. *History, Europe and the “National Idea”: the “Official» Narrative of National Identity in Ukraine* , “Nationalities Papers”, vol. 28, n. 4, С. 671-694.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Наталія Терес, доцент історичного факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, nvteres@ukr.net